

ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Андрій ХОМУТЕНКО

Борис Дмитрович Грінченко належить до тих діячів української культури кінця ХІХ — початку ХХ століть, які розпочали свою подвижницьку працю тоді, коли свідомих культурних українських сил було дуже мало, розуміючи, що “той час, як робитиме загал, ще не прийшов, хоча він не так далеко”¹. Тож йому доводилося бути одночасно і збирачем народної творчості, і видавцем книжок для народу, письменником і драматургом, педагогом, літературознавцем і фольклористом, мовознавцем і бібліографом, етнографом та істориком, редактором газети “Громадська думка” і журналу “Нова громада”, головою київської “Просвіти”.

Борис Грінченко рано усвідомив важливість збирання народної творчості, ще 15-річним юнаком записував народні пісні у рідному селі. Про свої народознавчі інтереси він неодноразово згадував пізніше в листах, рецензіях, замітках.

Впродовж усього життя Б. Грінченко збирав і публікував зразки народного фольклору, організовував їх збирання через численних кореспондентів з усієї України, виховував збирачів-фольклористів, редагував етнографічні збірки. Усе це дало йому величезний матеріал, зокрема для складання “Словника української мови” та написання дослідницьких праць з фольклористики. Така багатогранна діяльність подвижника-народознавця ще за його життя привернула увагу дослідників-фольклористів. Високу оцінку праці Б. Грінченка дали у своїх рецензіях і статтях Ф. Вовк, В. Гнатюк, В. Горленко, В. Комаров, А. Кримський, О. Лазаревський, І. Полівка, М. Сумцов, І. Франко та ряд ін.

Більшість авторів зосереджували увагу на розгляді його фундаментального зібрання “Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседней с ней губерниях” (Вип. № 1 — 1895; Вип. № 2 — 1897; Вип. № 3 — 1899) та збірки “Из уст народа” (1900). Проте, неопублікована рукописна фольклористична та епістолярна спадщина Б. Грінченка, як джерелознавча база для ви-

світлення наукових методів записування, систематизації народної творчості та укладання етнографічних збірників не розглядалася належним чином. З огляду на це в даному дослідженні вперше зроблено спробу на основі архівних матеріалів висвітлити головні методи і принципи збирацької діяльності Бориса Грінченка. Розглядаючи етнографічну діяльність Б. Д. Грінченка, З. Кузеля справедливо відзначив, що він “руководився тут не так зацікавленням до тем народної творчості, як більше патріотизмом, який пробиває з кожного кроку його діяльності, і любов’ю до всього, що вийшло з народу”². Витоків цієї довічної любові Бориса Дмитровича до всього рідного, українського також слід шукати, на думку З. Кузеля, серед народного оточення. Адже в дрібнопанській змосковщеній сім’ї Грінченків, яка мешкала на хуторі Вільховий Яр³ на Харківщині (нині Сумська обл.), де 27 листопада (9 грудня) 1863 р. народився Борис Дмитрович Грінченко, українською не розмовляли.

Все виховання, як згадував Борис Грінченко у листі до І. Липи, було “наскрізь московське, навіть вороже до всього українського і мужичого”⁴. “Порвати з усіми московсько-патріотичними тенденціями шовіністичного кольору”⁵ допоміг Б. Грінченку “Кобзар” Т. Шевченка, який він прочитав на 14-му році життя. “Т. Шевченко зробив з мене зараз же українського націонала”⁶, — признавався Борис Дмитрович у листі до К. Паньківського.

В цей час хлопець починає записувати від односельців слова, пісні, казки, приказки та ін. Перші записи юного Бориса засвідчують його уважне ставлення до різноманітних жанрів народної творчості. До кожного фольклорного тексту подано повний паспорт, який включає рік і місце запису, прізвище, ім’я інформатора. Вік носія фольклору Б. Грінченко подає в описовій формі: “хлопчик”, “дівчина”, “дівчата”. Це свідчить про те, що більшість записів зроблено в живому побутуванні під час гуртових дівочих співів у с. Великій Данилівці і на хуторі Немишлі на Харківщині із збереженням особливостей місцевої говірки.

Працюючи вчителем в російськомовних селах Введенському, Тройчатому, Олексіївці на Харківщині, Б. Грінченко різними способами намагався вирватися із чужомовного оточення. Часто він винаймав квартиру в довколишніх українських селах і щодня ходив пішки за 4-6 верст на роботу, щоб тільки було з ким “словом своїм рідним перемовитися, [...] рідну пісню почути”⁷.

У Чунишині та інших селах Харківщини почалася справжня збирацька праця молодого вчителя, результат якої засвідчує його рукописна фольклористична спадщина. Б. Грінченко дбав про новизну та оригінальність записаного матеріалу. Він невтомно шукав нові варіанти, переглядав зібрані зразки, порівнював з новими записами.

Молодий вчитель не тільки сам збирав фольклор, але й заохочував інших. Його листи до І. Зозулі пересипані запитаннями такого змісту: “Чи багато записав по етнографії та лінгвістиці?”⁸; “Що ти зробив для рідного діла? [...] тобі треба записувати народні твори і лексичні матеріали і вчитися мові”⁹.

Б. Грінченко намагався поєднати свою етнографічну працю із загальним процесом розвитку фольклористики, відсилаючи свої записи до журналу “Киевская Старина”, який був тоді єдиним центром, що згуртовував довкола себе фольклористів Східної України. У 1883 р. там були вперше надруковані записані Б. Грінченком колядка та вірш¹⁰. В архіві Бориса Дмитровича зберігається лист редактора “Киевской Старини”, в якому він просить знову надсилати зразки народної творчості.

Працюючи завідувачем школи в селі Нижня Сироватка Сумського повіту на Харківщині, Б. Грінченко зібрав там багато колядок, щедрівок, веснянок, купальських і побутових пісень, дитячих пісень та ігор, частина яких зберігається в ІМФЕ ім. М. Рильського та ІР НБУВ НАН України¹¹.

При записуванні Б. Грінченко звертав увагу на варіанти пісень. Серед архівних фольклорних матеріалів Б. Грінченка¹² під № 2 знаходимо два зразки веснянки “Кропив'яне колесо” і “Крокове колесо”, зроблені в селі Нова Водолаза Валковського повіту і Нижній Сироватці Сумського повіту та примітку: “Варіант попередньої веснянки з с. Нижньої Си-

роватки (Сумського повіту)”¹³. Увага до варіантів уже зафіксованих пісень свідчить про науковий підхід Б. Грінченка до записування народної творчості. Такий напрям властивий і сучасній науці, яка трактує фольклорний текст як “сукупність варіантів словесного втілення того чи іншого фольклорного твору”¹⁴.

Серед інформаторів у Нижній Сироватці Б. Грінченко відзначає свого учня М. Нечипоренка, зробивши таку примітку до паспортизації записів: “В записуванні нижеследующих песен Сумского у. принимал длительное участие местный житель М. М. Н[ечипоренко], за что приносим ему искреннюю благодарность. В. Ч. (Василь Чайченко)”¹⁵.

Із 1885 по 1887 рр. Борис Дмитрович працював статистом оціночної комісії Херсонського губернського Земства. В його архіві зберігається щоденник, записи якого охоплюють початок 1887 р. і свідчать про глибокий інтерес 23-річного Б. Грінченка до народного життя. В одному з них знаходимо розповідь про те, як у селі Костомарівці зустрівся Б. Грінченку сліпий кобзар, який співав думу про Лазаря. І хоч псалма не була новиною, Бориса Дмитровича вразив сам сліпець: “він співав од щирого серця, і слова псалми на його самого робили такий дужий вплив, що в деяких місцях у його бриніли на сліпих очах сльози”¹⁶.

Незважаючи на те, що земський чиновник Троянівський, який слухав сліпця разом з Б. Грінченком, доводив, що “не варто на слухання такої нісенітничі, котра не дає нічого з побутового боку, гаяти часу”¹⁷, Б. Грінченко продовжував слухати псалму, дивлячись на “уважливі обличчя, на котрих виразно відбивалося, що спів робить на їх душі глибоке враження”, і розуміючи, що “при сьогочасному становищу народного життя — ці сліпі і обдерті старці з своєю кобзою і такими піснями єть носителі моральної правди проміж нашим народом”¹⁸. Коли спів скінчився, Борис Дмитрович попросив діда заспівати “Пісню про правду” і хоч “пісня була попсованим трохи варіантом, але ж пісня “Про правду” завсігди робила глибоке враження, — тож зробила й тепер”¹⁹. Далі читаємо останні рядки запису як щиро сповідь душі молодого борця проти недолі людської, шукача правди народної: “Я люблю цю пісню — в її відбився чистий, святий смуток по згубленій правді і укупі з тим

пекуче поривання знайти цю правду, знайти її неодмінно, не вважаючи на те, —

*Що тепер неправда, —
с панами в світлиці,
А що тая правда у
темній темниці —*

і що тепер усюди панування неправди, котра увесь світ зажерла”²⁰.

У той час Б. Грінченко склав рукописний фольклорний збірник “Село. Збірник народних писень, казок и загадок (кое что из этнографических материалов). Зібрав В. Чайченко. — Х., 1886”, який ми відшукали серед матеріалів фонду В. Гнатюка в архіві ІМФЕ (Ф. 28 — К. 3, арк. 93). До збірки ввійшла велика кількість описів дитячих ігор, записаних по пам’яті письменником Т. Зіньківським в с. Бердянці: “Гра в гуску”, “У глечика”, “У гусей”, “У хорби”, “Цурка”, “Свинка”, “У коника”, “У гилки”, “У тісної баби”, “Довга лоза”, “Проща”. Там є чимало записів казок, більшість з яких не паспортизовано.

У 1888 р. журнал “Киевская старина” опублікував етнографічну працю Б. Грінченка “Некоторые остатки старины в Херсонщине”²¹. Маючи змогу спілкуватися з народом, Б. Грінченко все більше переконувався, що “у рідному краї живеш, як чужий, бо живеш серед людей, котрі не мають рідного краю тим, що не знають його”²². Працюючи вчителем у с. Олексіївці Слов’яносербського повіту на Катеринославщині²³, Б. Грінченко “став складати збірки з усяких старих і нових авторів, писав їх друкованими літерами, оправляв”, не маючи жодної української шкільної книжки, “склав і написав друкованими літерами граматику і першу читанку”²⁴, видав і журнал “Квітка”²⁵.

В архіві Б. Грінченка зберігається рукописний журнал “Думка”²⁶, який він складав разом із школярами в Олексіївці у 1888-1889 рр. До нього занесені перші літературні спроби учнів, а також фольклорні матеріали, зібрані Є. Позняковим (казки “Три мужики і циган”, “Жид і коза”, “Мати й син” і народна пісня), П. Книшенком (казка “Вовк і заць”), Я. Ємченком (переказ “Очищення душі”), І. Правденком.

В Олексіївці та інших навколишніх селах Слов’яносербського повіту Б. Грінченко продовжував активну збиральницьку діяльність. Серед рукописної фольклористичної спадщини Б. Грінченка найбільш численними є запи-

си пісень різноманітних жанрів та легенди, зроблені саме в 1888-1889 рр.

Пісенні тексти, зафіксовані Б. Грінченком на Дніпропетровщині в 1891 р. (Ф. 1 — К. 2, 21 арк.), не відзначаються такою охайністю і чіткістю паспортизації, як попередні зібрання. Більша частина з них засмічена русизмами, “грубими словами”. Над піснею № 19 “Что ж ты мил задумав що вино напывсь”, — зустрічаємо напис Б. Грінченка “зразок зопсованости”. Це ще раз переконує в тому, що Б. Грінченко намагався точно зафіксувати текст у його первісному вигляді, без будь-яких коректив.

Своїми фольклорними матеріалами Борис Дмитрович був готовий охоче поділитися з друзями. Так, у листі до М. Комарова він повідомляє: “Шкода, що Ви не написали мені про свої “Приказки” — я прислав би Вам з сотню тих, що сам записав”²⁷. А Т. Зіньківському для альманаху посилає записи “казок, анекдотів, оповідань, легенд”, правда, признаючись, що “без добору”, бо для цього треба “угрупувати декілька сотень пісень, казок, оповідань і ін., записаних безладно, на клаптях”²⁸.

Як бачимо, у Б. Грінченка на час роботи в Олексіївці вже було чимало фольклорних записів, але він не поспішає укладати їх в етнографічні збірники. Можливо, це пояснюється не зовсім сприятливими для наукової праці умовами²⁹, а може, тим, що основна увага Бориса Дмитровича в цей час була зосереджена на виданні популярних фольклорних збірників та інших книжок для народного читання, серію яких він розпочав ще в Нижній Сироватці³⁰ та продовжував під час роботи статистиком на Херсонщині³¹.

Незважаючи на нарікання земських чиновників і перестороги редактора В. Самійленка³², Б. Грінченко наважився надрукувати додатком до “Земского Сборника” чотири капітальні томи упорядкованих ним фольклорних записів і бібліографічний довідник з українського фольклору, які довели, що він ніколи “не зрікався науки”³³, і стали помітним досягненням української фольклористики кінця XIX — початку XX ст.

З приводу назви трьох перших збірників “Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях” Б. Грінченко писав І. Липі: “Заголовок книги — се з причини тієї такий, що інакше в на-

шому Земському виданні він міг здатися декому не до речі, бо не місцева річ!”³⁴. Четвертий том етнографічних матеріалів Б. Грінченка видав під назвою “Из уст народа” у зв’язку із зменшенням формату “Земского Сборника”.

Про невтомну діяльність Б. Грінченка щодо організації збору етнографічних матеріалів свідчить його листування з В. Андрієвським, Я. Безинським, Є. Гаврилеєм, І. Зозулею, А. Калитою, В. Кравченком, П. Кулішем, І. Липою, К. Паньківським, сім’єю Лознякових, М. Рклицьким, В. Степанченком, Д. Ткаченком, К. Шейковським та іншими записувачами.

Особливо активним було його співробітництво із вчителем Канівського повіту В. Степаненком. Їх листування несе чимало цінної інформації про збирацький метод фольклориста. Характерною рисою Б. Грінченка як збирача народної творчості є те, що він був прихильником записування усіх фольклорних жанрів.

У своїх листах Б. Грінченко давав методичні поради щодо збирання народних творів. Він вимагав наукового запису фольклорних текстів у суворій відповідності з тим, як вони побутують серед народу, особливо застерігав від надання записам “артистичної” форми, що нерідко проявлялася у прикрашуванні зразків. Так, у листах до В. Степаненка Б. Грінченко неодноразово наголошує на тому, що “кожну п’єску (окрім приказок та ін. дрібноти) треба писати на окремій картці (чвертці аркуша) чи хоч і на кількох картках, але так, щоб кожна річ була нарізно”³⁵. Б. Грінченко також радить “додержуватись автентичних народних висловів”³⁶ при записуванні прози.

Програми записів фольклорних творів Борис Дмитрович почав складати пізніше, мабуть, зрозумівши їх необхідність у повсякденній збирацькій роботі. Одну з них вдалося відшукати серед його рукописних дописок під назвою “Етнографія”³⁷. В ній даються вказівки до збирання прозових жанрів народної творчості, зв’язаних їх поясненням назв рослин і тварин. Ще одну програму було знайдено в листі Б. Грінченка до Лознякових.

Вона складається з 7 розділів, у яких даються настанови про те, які саме пісенні і прозові жанри слід записувати. Особлива увага тут теж звертається на збирання легенд і казок про походження назв тварин і рослин (1, 2 розділи). У третьому розділі Б. Грінченко

зупиняється на тому, що треба записувати перекази про песоголовців, однооких людей, людоїдів, про Марка Проклятого. Наголос робить Б. Грінченко і на важливості відомостей про народні свята та звичаї. У 6 і 7 розділах Борис Дмитрович пише, що треба “записувати всякі брехеньки, такі, як у “Веселому оповідачі”, і всякі казки, ліки, прикмети, як у книзі “Из уст народа”, приказки, загадки, пісні”³⁸. В кінці програми Б. Грінченко дає пояснення наукових принципів запису: “...все треба записувати так, як люди говорять або співають, нічого не перемінати, хоч би воно й дурниця або погане було — все писати. До записаного треба додавати, хто саме записував”³⁹.

Саме ця програма мала своє позитивне методологічне значення для численних збирачів фольклору.

Плідною для української фольклористики виявилася співпраця Б. Грінченка із збирачем народної творчості В. Кравченком, який під впливом свого вчителя згодом став досвідченим фольклористом. Ще до знайомства з Борисом Дмитровичем В. Кравченко зібрав чимало етнографічних матеріалів, частину з яких передав своєму товаришеві, письменнику Т. Зіньківському, до “його українського календаря”⁴⁰. Після раптової смерті Т. Зіньківського Б. Грінченко звернувся до В. Кравченка з проханням написати про нього спогади. З 1891 р. їхнє листування не припинялося довгі роки, незважаючи на певні непорозуміння, що іноді виникали між ними. Воно найбільше розкриває основні принципи підходу Б. Грінченка до систематизації та публікації фольклорних матеріалів в умовах “трьох цензур”⁴¹. Кравченко згодом, прислухавшись до порад Б. Грінченка, видав кілька власних етнографічних збірок⁴².

Фольклорно-етнографічна діяльність Бориса Дмитровича викликала помітне поживавлення наукового життя в Україні. Це засвідчує його листування з робітничим поетом Т. Романенком⁴³, який проживав у Катеринославі⁴⁴. Етнографічні збірники Б. Грінченка значно вплинули на молодого поета і в подальшому визначали його долю — збирача і дослідника народної творчості. За порадою Бориса Дмитровича інший його кореспондент, студент І. Єрофеев, записав близько 200 пісень з мелодіями зі свого села і відіслав В. Гнатюку до Львова.

Отже, Б. Грінченко своєю збирацькою та видавничою фольклористичною працею продовжив певною мірою справу Південно-Західного відділу Російського географічного товариства, залучивши, таким чином, до етнографічної праці чимало талановитих збирачів народної творчості із найвіддаленіших куточків України.

Відтак Борис Дмитрович Грінченко створив своєрідний напрямок етнографічного дослідження, який активно підтримували найвидатніші представники української фольклористики, а також слов'янської. Серед них були В. Антонович, Ф. Вовк, В. Горленко, В. Гнатюк, М. Дикарев, А. Кримський, М. Комаров, І. Полівка, Ф. Ржегорж, М. Сумцов, І. Франко та ін.

До збирання народної творчості він залучив також українських письменників — І. Липу, М. Коцюбинського, М. Кропивницького, К. Паньківського та ін. Їх листи розкривають різні сторони співробітництва і взаємоповаги та свідчать про видатну роль Б. Грінченка у справі створення і зміцнення наукових зв'язків українських фольклористів.

Серед матеріалів архіву Б. Грінченка найбільше листів А. Кримського⁴⁵, вченого-енциклопедиста, що як і Б. Грінченко, працював у “широкому діапазоні споріднених наук”⁴⁶. В них чітко відбилася їх спільна фольклористична праця, зокрема А. Кримський подав Б. Грінченку чимало цінних порад під час його роботи над виданням “Этнографических материалов...”, особливо в питанні систематизації фольклорних записів, запевняючи, що “книжка зробиться для всіх пізніших етнографів одправною, вихідною точкою”⁴⁷, “до якої мусітиме вдатися кожен етнограф слов'янський”⁴⁸.

У цій справі велику послугу Борисові Дмитровичу зробили також І. Франко та В. Гнатюк. Їхнє листування дає цінну інформацію про умови співпраці західно- і східно-українських фольклористів у часи штучної ізоляції Галичини від Росії.

Значну допомогу в збиранні народної творчості і складанні бібліографічних покажчиків надали Б. Грінченку М. Дикарев і В. Горленко.

Подвижницька праця Б. Грінченка викликала щире захоплення Ф. Вовка: “Ви цими виданнями одні, без грошей, [...] за 2-3 роки зробили трохи не більше як цілі громади за 20 літ, ховаючись своїм українством трохи не од самих себе”, — писав він у листах⁴⁹.

Відомого фольклориста-дослідника М. Сумцова Б. Грінченко також дивував своєю невсипущою працьовитістю для рідного краю.

Борис Дмитрович підтримував дружні стосунки з чеськими фольклористами і письменниками — Ф. Главачеком, І. Полівкою, Ф. Ржегоржем. Вони часто обмінювалися своїми етнографічними працями.

Д. Оскар з Лейпцига запрошував Б. Грінченка до співробітництва у міжнародному фольклорному журналі і з приводу його відмови писав: “...дуже жалкую, що Ви не можете бути моїм співробітником, однак же не втраю надії, що Ви по можливості ласкаво уділите мені що при нагоді найдете интересного”⁵⁰.

В архіві Б. Грінченка зберігаються також два листи від редакції журналу “Ruthenische revue” з Нового Санча із пропозицією подавати “інформативні статті з поля етнографії...”⁵¹ для того, щоб “познакомлювати за границю — німців, французів, англічан і т. д. о культурнім, політичнім, економічнім і просвітнім розвою малорусів-українців”⁵².

Під впливом А. Кримського і В. Гнатюка починається новий етап дослідницької роботи Б. Грінченка над етнографічними записами. Таким чином, Б. Грінченко поступово стає прихильником порівняльно-історичного методу, який з часів М. Максимовича був панівним у фольклористичній діяльності М. Драгоманова, О. Потебні, І. Франка, В. Гнатюка, А. Кримського та ін.

Розуміючи, що публікація сирих матеріалів створює додаткові труднощі при порівняльному вивченні фольклору даного народу в його історико-культурних зв'язках із творчістю інших народів, Б. Грінченко намагався давати історико-філологічну оцінку всіх наявних варіантів, враховуючи при цьому їх виконавські та територіальні особливості.

Відбираючи народні пісні, Б. Грінченко надзвичайно уважно ставився до кожного варіанта, поділяючи думку О. Потебні про те, що “пісня впродовж свого життя є не одним твором, а рядом варіантів”⁵³.

У колекції Б. Грінченка знаходимо зразки різноманітних жанрів народної творчості, які належать відомим фольклористам і письменникам — П. Лукашевичу, Ф. Вовку, Т. Зіньківському, Г. Коваленку, Ф. Ромашкевичу, А. Русову, І. Липі, В. Горленку, Ма-

рії та Насті Грінченко. Вони охоплюють територію сучасних Київської, Чернігівської, Харківської, Полтавської, Вінницької та Хмельницької областей.

Значну частину колекції становлять записи В. Мороза, Є. Гаврилея, Г. Неводовського, Б. Тевелева, П. Теремця, М. Чудновської, зроблені в Чернігівській області, та А. Заболотького, М. Нечипоренка, В. Степаненка, з Хмельницької, Харківської та Київської областей. Найбільшу кількість зразків народних пісень складає “Рукопись Неизвестного” (ІМФЕ, ф. 1 – к. 2, 266 арк.).

Поодинокі записи фольклорних текстів зробили І. Зозуля та І. Шоломий на Харківщині, В. Андріївський на Полтавщині, а також А. Тищинський, М. Линдюра, А. Домонтович, І. Кудлай, А. Калита, Дорошенко, А. Міхновський в Чернігівській, Київській та Житомирській областях.

Перегляд архівних матеріалів свідчить про те, що збирачами охоплено майже всі жанри народної творчості. Значне місце серед фольклорних текстів займають пісні (їм у колекції відведено близько 1700 аркушів).

Крім поміток “записано” чи “не треба”, кожен фольклорний текст рукописної колекції Б. Грінченка супроводжується вказівками на відповідні варіанти із найбільш відомих друкованих джерел. Серед них збірники О. Афанасьєва, Я. Головацького, М. Драгоманова і В. Антоновича, М. Дикарева, О. Кольберга, М. Комарова, П. Куліша, Гр. Купчанка, М. Лисенка, М. Максимовича, І. Манжури, А. Метлинського, Д. Мордовця, М. Номиса, Ж. Паулі, І. Рудченка, Сементовського, П. Чубинського, К. Шейковського, Д. Яворницького. Зустрічаються посилання на деякі праці П. Житецького, Л. Жемчужникова, М. Костомарова, М. Сумцова та ін.

Серед посилань є вказівки на “Живі струни” Б. Грінченка, “Сборник малоруських песен” Рубця, на збірники Гатцука, Закревського, Коципинського, Лаврінка, Радченка, Тимченка, Чугуєва та ін. Такий широкий обсяг друкованих джерел ще раз дає можливість переконатися у науковому підході Б. Грінченка до вивчення фольклорних текстів.

Так, до першої строфи пісні, записаної В. Степаненком (ф. 1 – к. 2, арк. 23, № 20),

Покуштував сиру,

*А сир солоденький
Подивився на чабана –
Чабан молоденький, –*

Борис Дмитрович дає такі бібліографічні вказівки на паралелі: “Головацький, III, 228, № 99, 100; Милорадович, 109, № 84; Зап. им. р. о-ва, 685, № 49”. До другої строфи – посилання на “Головацького, III, 240, № 14; II, 355, № 590; Зап. Ю.-З. Отд., II, 547, № 306”. А в кінці пісні робить приписку: “У Чубинського нема”.

В результаті такої роботи Б. Грінченку вдавалося розрізняти певні уривки, контаміновані тексти від варіантів пісень. Наприклад, до балади “Жила собі удова”, записаної М. Нечипоренком (ф1 – к2, арк. 17, № 384). Отже, такий підхід Б. Грінченка до записування і систематизації народної творчості в основному відповідає науковим принципам тогочасної вітчизняної фольклористики.

Протягом усього життя Б. Грінченко активно збирав етнографічні матеріали, маючи намір продовжувати їх видання, про що свідчить його лист до В. Гнатюка, написаний 3 вересня 1908 р.: “Щодо моїх фольклорних матеріалів, то вони поки що лежать великою купою. Друкувати їх думаю, звісно, але де й коли, ще не знаю. Досі не мав змоги взятися до їх”⁵⁴.

Цим намірам уже не судилося здійснитися, а етнографічні матеріали були передані дружиною Б. Грінченка В. Гнатюку, частина з яких зберігається в рукописному фонді В. Гнатюка в ІМФЕ. Серед них – “Пісні родинно-побутові, жартівливі, про кохання, історичні, обрядові, чумацькі, рекрутські, наймитські. Зібрано В. Степаненком”; “Игры крестьянских детей и народные загадки”; “Казки, пісні, дитячі ігри. Пісні побутові, жартівливі, дитячі з матеріалів різних збирачів”; “Оповідання, розповіді, повір’я, приказки. Записи різних осіб, відібрані і опрацьовані Б. Грінченком”.

Перегляд цих рукописних матеріалів свідчить про те, що вони не були остаточно опрацьовані Б. Грінченком. У зв’язку з несприятливими обставинами, пов’язаними з революційними подіями 1905-1907 рр., Б. Грінченку не вдалося систематизувати і опублікувати їх.

Ф. Колесса в “Історії української етнографії” писав: “...велика шкода для української фольклористики вийшла через те, що Б. Грінченко через невимовно тяжкі життєві умови не встиг більше часу присвятити улюб-

леній науковій праці й перервала його передчасна смерть”.

Але те, що зробив Б. Грінченко, стало значним науковим внеском в українську фольклористику. Зібраний ученим великий етнографічний матеріал є цінним першоджерелом для вивчення фольклорного процесу в Україні в кінці XIX — початку XX століття.

1. Інститут рукописів Центральної наукової бібліотеки НАН України ім. В. Вернадського, Ф. III, спр. 41121. (Далі ІР НБУВ НАН України).

2. Кузеля З. Грінченко як етнограф // На могилу Б. Грінченка. — Чернівці, 1910. — С. 18.

3. У виданому в 1869 році “Списке населенных мест по сведениям 1864 года... Харьковская губерния” місцезнаходження неіснуючого нині хутора Вільховий Яр визначено так: “біля ставка Вільхового Яру”, між “Курсько-Харківським шосе і колишнім Московським поштовим трактом”, за 28 верст від повітового міста — тобто від Харкова, та 8 верст від станової квартири в с. Липцях. У 1864 році в хуторі нараховувалося 6 дворів та 12 жителів.

4. ІР НБУВ НАН України. Ф. III, спр. 41016.

5. Там само.

6. ІР НБУВ НАН України, Ф. III, спр. 44850.

7. ІР НБУВ НАН України, Ф. III, спр. 40898.

8. ІР НБУВ НАН України, Ф. III, спр. 40901.

9. ІР НБУВ НАН України, Ф. III, спр. 40900.

10. *Киевская Старина*. — 1883. — Т. 7. — № 12. — С. 713.

11. ІР НБУВ НАН України. Ф. III, спр. 40382.

12. ІР НБУВ НАН України. Ф. I, спр. 1545.

13. Там само.

14. Чистов К. В. Вариативность и поэтика фольклорного текста // История, культура и фольклор славянских народов: IX Международный съезд славистов. — М., 1983. — С. 144.

15. ІР НБУВ НАН України, Ф. I, спр. 1545.

16. ІР НБУВ НАН України. Ф. I, спр. 31607.

17. ІР НБУВ НАН України, Ф. I, спр. 31607.

18. Там само.

19. Там само.

20. Там само.

21. *Киевская Старина*. — 1888. — Т. 22. — С. 73-75.

22. ІР НБУВ НАН України, Ф. III, спр. 40798.

23. Тепер Олексіївка Перевальського району Луганської обл.

24. Тільки в 1907 р. “Українська граматики” Б. Грінченка побачила світ, а в 1917 — “Рідне слово. Українська читанка”.

25. ІР НБУВ НАН України, Ф. I, спр. 32449.

26. ІР НБУВ НАН України, Ф. I, спр. 31457.

27. ІР НБУВ НАН України, Ф. III, спр. 40927.

28. ІР НБУВ НАН України, Ф. III, спр. 40802.

29. Із листа Б. Грінченка до Т. Зінківського 2 жовтня 1889 р.: “Непогано мені тут жити, але ж важко бути одрізаному од світу. Залюбки перейшов би куди у велике місто, та ба. Найгірше, що тут важко дихати” (ІР НБУВ НАН України, Ф. III, спр. 40974.)

30. У 1885 р. вийшла передрукована із збірника І. Рудченка казка “Бідний вовк”.

31. Під час роботи на Херсонщині вийшли: “Думи про турецьку неволю та Самійла Кішку” (1886 р.), “З народного поля (три казки)”, “Снігуронька”, “Сопілака”, “Дівчина Леся” (1887 р.).

32. У листі до І. Липи Б. Грінченко писав: “Самійленко (редактор “Земского Сборника”) упевняв мене, що цензура забороне етнографію, буде, може, лихо й “Земскому Сборнику”, і вагався почати друкувати. Аж поки “Земский Сборник” цілий, і етнографію видруковано” (ІР НБУВ НАН України, Ф. III, спр. 40982.)

33. ІР НБУВ НАН України, Ф. III, спр. 40924.

34. ІР НБУВ НАН України, Ф. III, спр. 40982.

35. ІР НБУВ НАН України, Ф. III, спр. 41071.

36. ІР НБУВ НАН України, Ф. III, спр. 41062.

37. ІР НБУВ НАН України, Ф. I, спр. 31439; 1896. — С. 130–132.

38. ІР НБУВ НАН України, Ф. III, спр. 41030.

39. ІР НБУВ НАН України, Ф. I, спр. 41030.

40. ІР НБУВ НАН України, Ф. III, спр. 37640.

41. ІР НБУВ НАН України, Ф. III, спр. 40739.

42. *Кравченко В.* “Пісні. Хрестини та весілля” (т. I), “Народні оповідання й казки” (т. II) — “Труды общества исследователей Вольни” (тт. V, XII); “Звичаї в селі Забрідді Житомирського повіту”. — Житомир, 1920.

43. ІР НБУВ НАН України. Ф. III, спр. 39260-39266.

44. Тепер місто Дніпропетровськ.

45. ІР НБУВ НАН України, Ф. III, спр. 37773-37896.

46. *Дей О. І.* Фольклористична спадщина А. Кримського // Дей О. І. Сторінки з історії української фольклористики. — К., 1975. — С. 200.

47. ІР НБУВ НАН України, Ф. III, спр. 37838.

48. ІР НБУВ НАН України, Ф. III, спр. 37836.

49. ІР НБУВ НАН України, Ф. III, спр. 35955.

50. ІР НБУВ НАН України, Ф. III, спр. 36827.

51. ІР НБУВ НАН України, Ф. III, спр. 40592.

52. ІР НБУВ НАН України, Ф. III, спр. 40531.

53. *Потебня А.* Из записок по теории словесности. — Х., 1905. — С. 143.

54. ІР НБУВ НАН України, Ф. III, спр. 40665.

Boris Hrynchenko is a cultural activist of the end of the 19th- beginning of the 20th Century, who began his public work at the time when there were not many conscious cultural Ukrainian movements. He early in his life realized the importance of the folklore recordings. His folklore oriented attitude he expressed ion articles, letter, reviews. He was colleting, publishing and editing folk anthologies through his entire life. This article gives a lot of information about B. Hrynchenko as a field worker and collector of folk materials, describes his principles and understanding of the work done with folk materials collected by him or which have been send to him for publishing, as well as some interesting biographical facts.